

Käi minu sõnade, mitte tegude järgi? Eetikakeskus arvamusfestivali suhtluskultuuri alal

2018. aasta Arvamusfestivali suhtluskultuuri ala sisustas teiste hulgas ka Tartu Ülikooli eetikakeskus koos juhtimiskonsultandi Ülo Vihma, Tartu Jaani koguduse õpetaja Triin Käpa ja emeriitprofessor Rein Taagepera, kes kõik on ka lapsevanemad. Foorumil „Käi minu sõnade, mitte mu tegude järgi?“ arutleti suhtlemiskultuuri üle peredes. Kas lapsed õpivad meie manitsustest või tegudest?

Arutelu oli inspireeritud Tartu Ülikooli eetikakeskuse kevadel ilmunud raamatust „Kaose ja korra piiril. Kasvatusest ja haridusest. Isiklikult“, kus oma lapsepõlvkogemustest ning kogemustest lapsevanematena andsid põhjalikud intervjuud Ly Seppel-Ein, Rein Taagepera, Justin Petrone, Lembit Peterson jt.

Avaldame kokkuvõtliku ülevaate arutelust.

Kas laps räägib siis, kui kana pissib?

Arutelu viis läbi eetikakeskuse kolumnist-toimetaja Tiia Kõnnussaar, kes märkis sissejuhatuseks: „Avalikke diskussioone jälgides võib märgata, et kuulamiskultuuriga pole meil Eestis siiski kõik päris hästi. Inimkonna ja planeedi tulevikule mõeldes on aga üks olulisemaid kestmise tingimusi see, kas meie järeltulijatest kasvavad koostöövõimelised inimesed. Hea koostöö ei saa tekkida ilma üksteist austavalt kuulamata.“

Hea suhtlemiskultuur ja kuulamisoskus ei välista küll konflikte ja eriarvamusi - need käivad elu juurde -, kuid on koostöö eeldus, märkis Kõnnussaar. Islandil elav eesti muusik ja muusikateadlane Tui Hirv, kes töötab ka lasteaiakasvatajana, on kirjeldanud, kuidas Islandil õpetatakse lapsi juba lasteaias oma arvamust kujundama ja seda väljendama. Näiteks istuvad lapsed hommikuringis maha ja arutavad üheskoos, mida ette võtta. Kasvatajad on selleks päevaks välja valinud paar tegevust ja lapsed saavad sõna. Kõiki kuulatakse.

Tiia Kõnnussaar: Kuidas on teie meelest laste kuulamise ja nendega arupidamisega meil Eestis? Kas teie mäletate oma lapsepõlvest hoiatust, et „laps räägib siis, kui kana pissib“? Kas olete mõnikord ise oma lastele nõnda öelnud?

Ülo Vihma: Minu jaoks on see puhtalt kirjanduslik väljend. Keegi minu lähikonnast pole nõnda öelnud ega mind selle järgi liistule tõmmanud, mina oma lapsi samuti mitte. Islandi näidet kuulates läks mu mõte sellele, et meie pere laste kasvatuse üks kõige olulisemaid toiminguid olid ühised söömaajad. Ühistel söömaegadel me rääkisime. Kasvatusemoment tuli sinna juurde, kui lapsed olid nagu lapsed ikka: emotsionaalsed ja tahavad palju rääkida. Abikaasa palus teinekord lapsel lühemalt rääkida ja võib-olla isegi uuesti rääkida, et ta mõtleks enne ja seejärel väljendaks end niimoodi, et see oleks paremini arusaadav. Selline n-õ eneseväljenduse kool meie ühises söögilauas on minu meelest päris hästi mõjunud.

Rein Taagepera: Ei ole selle väljendiga üldse tuttav, et laps räägib siis, kui kana kuseb. Kuulsin seda esimest korda alles 40-aastaselt. Millal kusemisest tuli pissimine, seda ma ei tea. (Publik naerab).

Tiia Kõnnussaar: Aga miks on oluline oma lapsi kuulata ja neile sõna anda?

Rein Taagepera: Aga kuidas siis ilma? Nad on inimesed, neil on vajadus rääkida. Ja minul on vajadus teada, mida nemad mõtlevad ja arvavad.

Triin Käpp: Kui mu vanem tütar tuleb minu juurde emotsiooniga ja räägib kiiresti, siis mul on ka kombeks talle öelda: „Sõnasta! Sõnasta, mis sa öelda tahtsid“.

Aga ma tahaksin ka seda pissimise asja kommenteerida. Mina küll mäletan seda lapsepõlvest. Ma arvan, et see ei olnud mu ema, kes seda mulle ütles. See tuli pigem kuskilt foonilt, aga mina ei saanud tookord absoluutselt aru, mida mulle öeldi, sest keegi polnud mulle rääkinud, millal need kanad pissivad. Mul oli tunne, et äkki võib siis kogu aeg rääkida!

Islandi näite kohta: mulle tundub, et kui vaadata Eestit tervikuna, siis koolides on kujundav hindamine sellega natuke sarnane ja kui seda rauda taguda, siis me liigume õiges suunas.

Lastega rääkimiseks peab aja ja ruumi looma

Tiia Kõnnussaar: Kaasajal heidetakse noortele lastevanematele ette, nad ei sekku palju oma laste kasvatamisse, sest nad on tõmmatud virtuaalreaalsusse ning peagi tõmmatakse sinna ka lapsed. Kas te olete märganud olukordi, kus laps püüab oma vanemaga kontakti saada, kuid see ei õnnestu?

Triin Käpp: Seda ikka juhtub, kõikides peredes. Seda on juhtunud alati. Kui tänapäeval on Facebook, siis vanasti kooti sokki ja võib-olla oli vaja silmust täpselt ajada. Mulle meenus eilse õnneliku pere arutelust mõte, et vaba aeg on tegelikult suhteliselt uus nähe. Varem suheldigi töötegemise kõrvalt, see oligi võimalus suhelda.

Ülo Vihma: Sageli väga tõsised, väga sügavad isiklikku vaimu- ja hingeelu puudutavad vestlused saavad mõnikord püstijala aetud. Näiteks esikusse sisenedes või enne väljumist, või kuskil mingi töö kõrvalt ja mingil moel, kui on õige õhustik, möödalibisev olukord, põgus hetk, mida on võimalik täita. See paradoksaalne kooslus annab mõnikord tohutult head tulemust.

Rein Taagepera: Kuna koos enam eriti tööd ei tehta, siis toimuvad need rääkimised kõige lihtsamalt matkadel, kui on tunne, et pole kohustust midagi rääkida - ja siis tuleb jutt vabamalt. Väikeste lastega on enne magamaminekut hea aeg, saab midagi ette lugeda või midagi rääkida või tuleb ettelugemisest rääkimine. Mina olin lapsena väga huvitatud sellest, kuidas mu vanemad lastena tegutsesid. Ma ei teadnud nende lapsepõlvest midagi. Tundsin, et kuna nemad ei räägi, ju siis minul ei ole sünnis nende lapsepõlve kohta küsida. Nemad võib-olla arvasid, et mis see ikka mind huvitab, nad ei hakka mind tüütama oma lapsepõlve mälestustega. Nii et see, mida mina oleksin väga tahtnud, jäi olemata, kuni palju hilisema ajani.

Triin Käpp: Mul tuli Reinu mõttega matkadest meelde tuttav nelja lapse ema, kes elab Torontos, kus lapsed ei tohi väga üksi käia. Neid tuleb autoga igale poole vedada. Ta ütles, et „See on suurepärane! Ma võtsin ennast vahepeal lausa vabaks, sest nad on mul seal autos kinni ja ma saan neile kõike rääkida, mis ma tahan.“

Tiia Kõnnussaar: Minu kogemus on sama. Mulle meenub ka Ross Campbelli raamat „Meie teismeline“. Ta kirjeldab väga mahlakalt, kuidas ta sõidab oma teismelisega terve pika tee restorani, siis nad istuvad seal, söövad vaikides, ei räägi suurt midagi. Teismeline on üsna kidakeelne nagu nad kipuvad olema. Siis nad istuvad uuesti autosse, sõidavad tagasi ja umbes kodutee viimase kolmandiku peal hakkab laps rääkima, mis talle tegelikult muret teeb ja mis tal hinge peal on. Selleks, et üldse tekiks mingit sorti avanemine, on vaja ka seda vaikset ruumi selle ümber.

Ülo Vihma: Minu arvates pole siin mitte mingisugust vahet, kas on tegu lastega suhtlemise või täiskasvanute omavahelise suhtlemisega.

Võimestuskasvatus võimaldab lapsel vastutada

Tiia Kõnnussaar: Me oleme rääkinud laste kuulamise tähtsusest. Teinekord ületatakse aga nähtamatu piirjoon ja laps muutub perekonnas domineerivaks. Tal on liiga palju võimu ja vastutust. See paneb talle ka suure koorma. Kuidas leida tasakaal kahe äärmuse vahel: üks on siis autoritaarsus ehk laps räägib siis, kui kana pissib, ja teine see, kus laps on perekonnas kõige tähtsam?

Rein Taagepera: Selle telje vahel, kus ühel pool on keelukasvatus „Ära tee!“ ja teisel pool see, kus laps teeb kõike, mida tahab, ma tõmbaksin pigem kolmnurga, ja selle tipp oleks võimestuskasvatus. Lühidalt - ise jooksed, ise kukud, ise tõused püsti ja pühid end puhtaks. Tähendab: *keelukasvatus* ütleb, et ära jookse, näed, kukkusidki - ja kukkumisest tehakse nagu kuritegu. *Vabakasvatuses* laps teeb mida tahab, aga kui midagi juhtub, siis on vanema kohustus seda olukorda lahendada. Mõlematel on ühine, et laps ei vastuta.

Võimestuskasvatus on ka vastutuskasvatus. Jah, võid joosta. Kui kukud, seda juhtub. Saad aru, et elu koosnebki mõnikord väikestest haigetsaamistest. Ise tõused püsti. Teinekord tead, kus on piirid, näiteks kui kõrgele maksab puu otsas ronida, arvestades, mis juhtub alla kukkudes.

Võimestumine tuleb siia juurde ka selles, et mitte ainult Islandi laste kombel arutame, mida me tahame saada, vaid kuidas sinna jõuda. Mida me täna söögiks tahame? Kes läheb poodi toiduaineid tooma ja kes seda keedab? Kui noorim laps Jaan oli kuueaastane, seadis Mare meil korra, et igal tööpäeval tegi üks laps toitu. See tähendab, et ta käis viie minuti kaugusel poes, ostis toidu, teadis rahasummat ja keetis toidu valmis. Kuueaastase puhul muidugi pidi keetmise ajal keegi täiskasvanu kodus olema, sest meil oli gaaspliit. Toit oli väga lihtne.

Võimestuskasvatus hakkab peale juba sellest, kui kolmeaastane on huvitatud nõude pesemisest. Kui on keelu- või vabakasvatus, vastus on sama: „Ah, ära sega. Sa ju ei oska veel. Teed veel mõne nõu katki.“ Ja kui laps katsub midagi pesta, siis: „Ah, sul läheb liiga aeglaselt, ma pesen

ise ära.“ No kuidas ta õpib, kui tal ei lasta? Kui kolmeaastaselt, kui ta on huvitatud, ei kasutata seda ära, siis 13-aastase puhul ollakse juba kümme aastat hiljaks jäänud.

Ülo Vihma: See võimestuskasvatus on tore sõna. Mul hakkas peas ringlema sõna „ettehoolduskasvatus“. See võiks olla autoritaarse kasvatusena näiliselt varjatud, aga sisuliselt sama külg. Ettehooldavalt ma teen kõik ära sinu eest.

Oma lapsi tuleb tundma õppida

Tiia Kõnnussaar: Nüüd on sobiv hetk märkida, et Rein Taageperal on trükkis raamat võimestuskasvatusest.

Rein Taagepera: Pealkiri on „Võimestuskasvatus. Kuidas lastest rõõmu tunda?“. Meie tundsimine Marega lastest väga palju rõõmu. Ühest tundsimine nii palju rõõmu, et tuli teinegi juurde saada. Siis läks nii palju kergemaks: kui üht last peavad vanemad lõbustama, siis kaks last lõbustavad juba teineteist omavahel. Nii rõõmutsesime veel kolmanda lapse juurde.

Mu tagamõte oli muidugi see, et nii keeluskasvatuse kui vabakasvatuse juures kipub lastega muretsemine ülekaalu minema. Mul on makjavallililik mõte, et aidates vanematel lastest rohkem rõõmu tunda, siis ka eesti rahva laste arv tõuseks. Teisest küljest see pole sugugi makjavallilik: seda me Marega tegime ja me teame, kui palju ses rõõmu on.

Eriti tulevastele isadele ma ütleksin, et hakake oma lapsega tegelema niipea, kui ta ilmunud on. See tähendab ka mähkmete vahetamist ja hiljem pudeli andmist. Selleks, et lastest rõõmu tunda, peab neid tundma! Kui isa pole kümme aastat pojaga tegelenud, siis võib olla ka selliseid juhtumeid, nagu nägin juhuslikult Barclay restoranis Tartus. Ilmselt oli poja sünnipäev, isa ei osanud pojaga midagi rääkida, sest see on talle tundmatu inimene. Ruumi täitmiseks haaras ta lapse igast kujuteldavast üleastumisest kinni ja küsis, kas lähme kohe koju. Kahju oli sellest. Väi isa, kes on lapsega välja saadetud ja lihtsalt siis tegeleb oma moblaga ja ta ei oska lastest rõõmu tunda, sest seda peab hakkama kohe algusest peale tegema.

Ülo Vihma: Ma ütleksin siia Reinu mõttest haakuvalt ühe praktilise mõtte veel juurde. Mina hoolitsen nüüd oma isa eest, kes on voodihaige, sisuliselt on ta nagu laps. Ma poleks kunagi arvanud, et minu suur isa, kes on suurt kasvu, selline minu suurune, tugev sportlik inimene... et ühel hetkel ma hoian teda süles. Nüüd see nii on. Kui mingil päeval oli mul vaja ära käia, palusin poega, kes on ise nüüd värske noor isa, tulla appi ja vaadata teda ja hoolitseda isa eest paar päeva. Pärast küsisin Peetri käest, et kuidas oli? Peeter vastas, et „Ah, see on täpselt sama, mis ma praegu Amandaga teen!“ Ehk ei olnud midagi traagilist. Alustades varakult, imikuga, võib vanurite hooldamine hiljem osutada oluliselt hõlpsamaks.

Publiku küsimus: Laps ju kasvatab vanemaid ka. Milliseid stereotüüpe te ise olete enda juures tähele pannud lapsevanematena?

Ülo Vihma: Olen seda ka ise mõttes sõnastanud, kuidas lapsed on mind n-ö kasvatanud. Nad on avanud päris mitmeid tahke minus endas, millest ma võib-olla teadlik ei olnud või näidanud uusi võimalusi elus. Ja see on imeline! See on puhas rõõm! See, millest ka Rein rääkis, rõõm lastest.

Teisest küljest, lapsed ei ole nii sõnaosavad kui täiskasvanud, lapse sõnad ei ole ka nii demagoogilised, lastel on käitumine esiplaanil. Õppimine toimub eelkõige laste käitumise, nende vahetu - võiks peaaegu öelda animaalse -reaktsiooni põhjal, mida ma olen kogenud. See on käitumine, mis on väga kõnekas.

Triin Käpp: Loomulikult on lapsed meie kõige suuremad kasvatajad üldse. Ma olen suhteliselt kannatamatu inimene, aga õppida tuleb iga päev. Ja loomulikult märkamist, sedasama piasiasjade märkamist, milles lapsed on eriliselt osavad. See on äärmiselt vinged!

Teooriate järgi ei saa

Tiia Kõnnussaar: Tuleme veelkord tagasi sõnade ja tegude vahekorra juurde. Kuivõrd siiski on võimalik oma lapsi kasvatada raamatute ja teooriate järgi? Ühiskonnale on ette heidetud infantiilsust ja otsustusvõimetust. Mõneti käib ka infantiilsuse alla ka see, kui me annamegi vastutuse üle "autoriteedile" ehk raamatutele ja teooriatele. Püüame oma lapsi nende teooriate järgi kasvatada. Kui tähtis on lapsevanemana oma südant ja kõhutunnet kuulata?

Triin Käpp: Mäletan just seda hetke oma esimese lapse saabumisest, kuidas ma Facebookis karjatasin, et ma enam ei saa aru, mis see õige teooria on. Ja siis mu sõbranna, kahe lapse ema, ütles, et „Sul on instinkt, kuula oma südant!“ Mõeldes aga infantiilsusele, mul tuli üks mõte, mida saaks praktiliselt rakendada. Tunnusta protsessi, mitte tulemust. Kui me tunnustame lastes ja ka täiskasvanutes protsessi, pingutust ja mitte seda, mis on lõpptulemus, siis ma arvan, et see on tee lahendusele.

Rein Taagepera: Kui „infanti“ tõlkida kui „imik“ ja „infantiilsust“ kui „imiklus“, siis ühiskonna säärane kirjeldamine on ühele imikule sama solvav, kui nimetada inimeste tegusid seatembuks, sest see on solvav sigadele. Kirjeldatud infantiilset maailma ma ära ei tunne. Selliseid asju esineb nii perekonnas kui maailmas, aga see on lihtsalt selline sünge eitav hoiak, mille kohta ma võin ainult õlgu kehitada.

Ülo Vihma: Mind pani see küsimus tõsiselt mõtlema. Ma sõnastasin selle küsimuse enda jaoks natuke ümber. Kas on võimalik iseennast mingi teooria abil kasvatada? Me räägime enese arendamisest, mis on tänapäeval laialt levinud. Ma olen seda õppinud tükk aega. Praegu, *coach*'ina ma mõtlen, et kui ma teaksin täpselt, milline on ideaalne inimene ja suudaksin seda väga selgelt kirjeldada ja mõõdistada, siis võiks mingi teooria kõne alla tulla. Kuna mul ei ole ideaalse inimese kirjeldust, ka iseendale, siis ma väga täpselt ei tea, milliseks inimeseks *summa summarum* ma tahan ennast kujundada. See on protsess ja ma ei tea ühtegi hõlmavat teooriat, mille järgi ma peaksin ennast arendama, saati siis lapsi kasvatama.

Tartu Ülikooli eetikakeskus tänab veelkord vestlusringis osalejaid ja publikut sisuka arutelu eest. Eetikakeskuse osalemist rvamusfestivalil toetab Haridus- ja Teadusministeerium riikliku programmi „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013“ jätkuprogrammi 2015-2020 raames. Kokkuvõtte koostas Önne Allajõe.